

Vanhukset kysyinä murrehaastatteluissa

Suomen kielen murrenauhoituksia tehtiin vilkkaasti etenkin 1960-luvulla. Niiden tarkoituksena oli säilöä talteen vanhoja pitäjänmurteita, jotka olivat alkaneet nopeasti muuttua kaupungistumisen, teollistumisen ja ihmisten liikkuvuuden myötä.

Vanhaa murretta saatiin parhaiten talteen haastatteleamalla ikänsä synnyinpaikkakunnallaan asuneita maaseudun vanhuksia. Heitä puhutettiin vanhoista asioista ja työvälineistä, jolloin murrekin pysyi vanhakantaisena. Kielen lisäksi oheistuotteena tallentui kansatieteellisesti arvokasta aineistoa suomalaisen agraarikulttuurin ajoista.

Haastattelun asetelma oli, että vanha menneiden aikojen asiantuntija kertoi nuoremmalle. Vaikka haastatteli-joilla oli entuudestaan runsaat tiedot puheena olleista asioista, heidän piti kysyessään osata tekeytyä riittävän tietämättömiksi. Yleensä siis haastattelijat kysyi, vanhus vastasi, ja haastattelut olivat kahdenkeskisiä. Murrehaastattelujen tavoitteena oli saada vanhus puhumaan mahdollisimman paljon.

Eri vanhusten haastattelut ovat varsin erilaisia, vaikka puhe liikkuisikin suunnilleen samoissa aiheissa. Yksi puhuu pitkään ja kuvailee tarkasti yksityiskohtia, toinen taas puhuu lyhyesti, vastaa kuuliaisesti ja jää odottamaan seuraavaa kysymystä. Joku ottaa tilanteen heti haltuunsa ja alkaa kertoa monipolvisesti nuoruudestaan, toinen voi kuitenkin elämänsä merkittävimmät tapahtumat muutamalla lauseella.

Kun itse lähdin vuosittain hahmottamaan vaihteessa kentälle murreaineistoa keräämään, tavoitteenani ei ollut saada talteen vanhakantaisinta murretta, vaan sitä puhekieltä, jota haastattelemani vanhukset silloin hetkellä puhuivat. Puheessa esiintyy piirteitä niin lapsuuden murteesta, muiden asuinpaikkakuntien murteista kuin yleiskielestäkin.

Asetelma omissa haastatteluissani oli murrehaastatteluperinteen mukainen: puhuimme pääosin vanhoista asioista ja minä kysyin, vanhus vastasi. Roolit saattoivat kuitenkin joskus kääntyä päälälleen, ja myös minulta kysyttiin jotakin. Seuraavassa tarkastelen näitä haastateltavieni minulle esittämiä kysymyksiä. Käytän haastateltavieni peitenimiä.

Tarkistuskysymyksiä

Tyypillisin kysymys tekemissäni haastatteluissa syntyy siitä, ettei haastateltava ole kuulunut kysymystäni tai kommenttiani, vaan kysyy esimerkiksi *mitä?* tai *mikä?*. Toistettuani kysymyksen hän antaa vastauksen.

Toisinaan haastateltava esittää tarkistuskysymyksen ennen vastaustaan. Kun kysyn Mikolta hänen syntymävuottaan, hän varmistaa *tuota tarkka aika?*, johon vastaan, että pelkkä vuosi riittää. Väinöltä puolestaan utelen hänen vanhempiansa synnyinpaikkajajaa, ja hän ryhtyy pohtimaan *jaa täytyyiks nimet?* mainita. Vastaan vain kysymyksellä, olivatko he samalta paikkakunnalta kotoisin kuin Väinö itsekin.

Koska kaikki haastateltavani ovat syntyneet luovutetussa Karjalassa, he pyytävät joskus täsmennystä, puhutaanko nyt lapsuudenkodista vai sotien jälkeisistä kodeista. Kun kysyn Mikolta, oliko heillä iso tila, hän kysyy *ai kotona?*. Katrilta kysyn suunnilleen samalla tavalla ja vastaukseksi saan tarkistuksen: *jaa nii Siiranmäellä?*. Hilmalta kysyn, oliko heillä lampaita, mutta ennen vastaukseni peitenimiä.

taustaan hän haluaa tietää *nii oikee Kannaksella?*

Joskus haastattelijasta saat-
taa tuntua, että tarkistuskysy-
mys on turha. Kun tiedustelen
Miinalta, onko hän sotien jäl-
keen ollut maatalon emäntä-
nä, hän kysyy *ai nii ko mie?*
Tilanteessa, jossa kysymykse-
ni esitän, ei ole läsnä muita ih-
misiä, emmekä ole puhuneet
kenestäkään muusta. Miksi
Miina haluaa varmistaa, että
tarkoitin häntä? Ketä muuta-
kaan voisin tarkoittaa?

Miinan kysymys ei ole-
kaan tarkistuskysymys, vaan
se liittyy hänen vastauksen-
sa sävyyn. Hän ei ole ollut
koskaan maatalon emäntä,
vaan teki työuransa pankissa.
Kysymyksen nauravainen
äänensävy paljastaa, ettei hän
olisi voinut kuvitellakaan ryh-
tyvänsä maanviljelijäksi. Kir-
joitettuna kysymysmuotoisen
tokaisun perään voisi laittaa-
kin mieluummin huutomer-
kin, koska sen merkitys on
'mitä, minäkö maanviljelijä!
Ei ikinä!'

Tiiät sie mikä välirauha
on?

Kun kahden eri sukupolven
toisilleen tuntemattomat ih-
miset kohtaavat, voi olla hyvä
ottaa selvää, mitä toinen osa-
puoli asiasta tietää ennen kuin
juttuaan jatkaa. Iida tieduste-
lee minulta varsin suoraan,
tiedänkö mitä historiallista
aikaa nimitetään *välirauhak-
si* ja *tiiät sie mikä jamakka o?*
Myös Matti kysyy samalla

tyyllillä tiedänkö, mikä *härkin*
on – tiesin, että *jamakka* on
piimää ja *härkimeksi* nimate-
tään puusta tehtyä haarakasta
vispilää.

Vanhassa maatalousyhtei-
sössä oli paljon esineitä ja ta-
poja, jotka sittemmin ovat
jääneet pois käytöstä. Moni
haastateltava haluaa varmistaa,
olenko perillä näistä vai kuvai-
levatko he asioita ja esineitä
enemminkin. Toivo mainit-
see ortodoksihäiden kukkaty-
töt ja kysyy *tiäk sää jotka pi-
tää niitä kruunuja?* Annamari
puolestaan haluaa varmistaa
ennakkotietoni kokkelipi-
mästä: *ootteks työ sitä syöny tai
näbny?* Hanna taas entisajan
valoista: *sitte ne keks karpiidi-
lampun tietääks teikäläine en-
sikää sitä?* Maria on aloitta-
nut kertomuksen Kannaksen
nähtävyyksistä, mutta tahtoo
tietää ensin, olenko kuullut
Lintulan luostarista.

Vaikka perinteisesti haas-
tattelijan on hyvä esittää tie-
tämätöntä, toisinaan liallinen
tietämättömyys aiheut-
taa haastateltavassa ihmette-
lyä. Anni on kertonut piimä-
piirakan teosta, ja kun kysyn,
minkälaista se oikein oli, hän
hämmästy: *etteks te tiedä sitä?*
Toki arvelin piimäpiirakkaa
samantapaiseksi kuin rahka-
piirakka, mutta en ollut var-
ma. Yrjö puolestaan hämmäs-
telee sitä, että hänen ennako-
aavistuksensa vastaisesti tie-
dän *paatakan* olevan siirap-
pia. Kun Yrjö kertoo asiasta,
myöntelen, mutta hän haluaa
vielä varmistaa: *oot kuullu?*

Haastateltava voi kysy-
myksellään myös hakea mi-
nulta tietoa tai samanmieli-
syyttä. Katri esimerkiksi poh-
tii isoisänsä synnyinpaikkaa ja
muistaa vain sen, että paikka-
kunta sijaitsee Suomenlahden
rannikolla Haminan lähellä.
Hän kysyy ensin itseltään,
sitten minulta: *Oliks se Kymi?*
Onks siinä semmonen ku Kymi?
Toisaalla haastattelussa olen
kysynyt, mihin maito hei-
dän kotitaltaan vietiin. Katri
vastaa, että todennäköisesti
Viipuriin, ja jatkaa kysymys-
muotoisella pohdinnalla *ol-
kos Terijoel meijerii ollenkaa?*
Terijoki sijaitsi lähempänä
hänen lapsuudenkotiaan kuin
Viipuri.

Vieläks Yrjö elää vai?

Koska kaikki haastateltavani
ovat kotoisin samasta luovu-
tetusta kunnasta, on mahdol-
lista, että jotkut heistä ovat
tuntenet toisensa lapsuudes-
sa. Joskus haastattelussa mai-
nitsen nimeltä jonkin tapaa-
mani henkilön tai kerron, että
olen jo haastatellut muita-
kin samasta kylästä kotoisin
olevia. Tällöin haastatelta-
van uteliaisuus yleensä herää.
Elsa tiedustelee, olenko ta-
vannut Kangasalle päätyneitä
Huuhtasia ja Hilma kyselee,
tunnenko muitakin Mutta-
nimisiä.

Kun kerron Annille, että
isoiسانی on palvellut armei-
jassa Terijoella ennen talviso-
taa, Anni kiinnostuu ja kysyy
hänen nimeään. Kun sanon

nimen, Anni tiedustelee, onko hän kannakselaisia. Vastaan kieltävästi ja Annikin myötäilee, ettei sukunimi kannakselaiselta kuulostakaan.

Kun sanon tavanneeni jonkun haastateltavani perheenjäsenen tai lapsuudenystävän, saan yleensä vastaani kysymyksen. Iida ihmettelee, *mistä hää sit ties miut sitte?*, kun kerron hänen entisen koulukaverinsa asuvan naapurissani. Iivari tiedustelee, vieläkö hänen vanha leikkikaverinsa Yrjö elää, sillä Iivari ei ole nähnyt häntä moneen vuoteen. Kun Matille selviää, että olen jo haastatellut hänen veljeään Mikkoa, hän varmistaa: *et hääki on tuttu sitte?*

Tuomaksen täti, jonka myös olen tavannut, työskenteli hoitajana sen ajan hienossa kylpylässä. Omassa haastattelussaan Tuomas haluaa tietää *kertoks hän mitä?* siitä ajasta ja itse kylpylaitoksesta. Kun kysyn Annilta peltavanviljelystä, hän kummastelee *eiks tuota Helmi selittäntä sitä?*. Helmi on hänen tavattoman puhelias pikkuserkkunsa, jonka olin tavannut pari päivää aiemmin. Kun vastaan, ettei pellavasta tullut Helmin kanssa puhetta, Anni alkaa kertoa.

Yrjö tuntee valtavasti toisia Karjalan evakkoja ja halusi koko haastattelun ajan auttaa minua löytämään lisää haastateltavia. Hän selasi osoitekirjaansa ja kyseli vähän väliä: *onks sul sellasta nimee siellä?, mut onks sul tollasta ku Kouhia*

siinä?, mitä nimee mä sanoin-kaa sulle?

No alotaha sitte. Minkälaista sie halusit tietää?

Vaikka niin minulla kuin entisaikojen murrehaastatteloilla oli yleensä vastauksen vielä kestäessä seuraava kysymys jo mietittynä, haastateltava saattoi pienissä tauko- paikoissa kysellä seuraavaa puheenaihetta. Sekä Tuomas että Mikko kysyvät samoin sanoin: *mitäs vielä?*. Helena kysyy heti haastattelun alku- puolella lapsuuttaan kuvatesaan: *mitä työ nyt lähinnä sit tahtositte?*

Helena on muutenkin haastattelun alussa epävarma siitä, kertonko hän minulle ”oikeita” asioita, sillä arjen elämän kuvaus tuntuu häne- stä liian tavanomaiselta. Hän on juuri kuvaillut lapsuuden- perhettään ja sanoo, että hä- nen isällään oli vaatturinlii- ke, mutta kysyykin heti pe- rään *entäs sitte?*. Kotikylänsä sahan laajentumisesta mai- nittuaan Helena pohtii, *mitä siel nyt muuta sitte semmosta?* olisi ilmeisesti kertomisen ar- voista. Alun jälkeen Helena oppi siihen, että haluan tie- tää hänen lapsuudestaan kai- ken sen, mitä hän on valmis kertomaan.

Myös Matti ja Tuomas haluavat omissa haastatteluis- saan varmistuksen siitä, että ovat kertoneet asioista, jois- ta haluan tietää. Matti ky-

syy niin mut onks nää nyt ol- leet semmosia asioi mitkä kiin- nostaa? ja Tuomas tieduste- lee *mut kuuluuks nääbe tähä asiaa jotai?*. Matin kysymyk- sen selittää se, että hän arve- li ennakkoon minun tiedus- televan muunlaisia asioita, Tuomas puolestaan pyytelee kysymyksellään anteeksi sitä, että on lähes koko haastatte- lun ajan puhunut ”sotajuttuja”.

Otto pamauttaa kysymyk- sensä heti, kun olemme pöy- dän ääreen istuneet. Hän ha- luaa minun aloittavan tent- taamisen ja kyselee jo, minkä- laisista asioista haluan tietää. Elsan kysymys sen sijaan on aito avunpyyntö. Hän on ker- tonut lapsuutensa juhannuk- senvietosta, eksynyt sitten vä- hän aiheesta ja unohtanut, mikä alkuperäinen puheen- aiheemme oli. Hän kysyykin: *mistä myö nyt haastettii?*

Pyöriiks kone vielä?

2000-luvulla eläneitä Karjalan evakkoja on haastateltu paljon myös nauhalle. Moni on osal- listunut kyläkirjojen tekoon ja tietoja on nauhoitettu kar- jalaisyhdistysten kokouksissa ja kirjatoimikuntien tapaa- misissa. Omat haastateltava- ni suhtautuvat käyttämäni pieneen nauhuriin ja pöydäl- lä seisovaan mikrofoniiin kol- mella tavalla: he eivät joko kiinnitä siihen mitään huo- miota, he tiedostavat nauhu- rin läsnäolon mutteivät välitä siitä tai sitten he hätkähtävät, kun huomaavat nauhurin jo

pyörivän ja puheensa tulleen tallennetuksi. Hämmennys ”koneen pyörimisestä” menee kuitenkin hetkessä ohi.

Nauhurin läsnäolon tiedostavat haastateltavat saattavat haastattelun alussa tai lopussa viitata nauhoitukseen. Mikko kysyy kuin ohimenneen *pyöriks kone vielä?* ja Otto tiedustelee *laitot sie jo?* nauhurin päälle. Juhon puolestaan havahtuu kysymään *oliks sul mikki päällä?*, ja kun nauran, etten huvikseni kulje mikrofonin kanssa hänen perässään, hän ihmettelee: *tuliks tää höpötys koko aika sin?* Ihmettelyn ymmärtää, sillä emme ole puhuneet pääaiheestamme Karjalasta, vaan ihailleet alkuun veteraanuurheilija-Juhon palkintokaappia.

Heikki ja Helena huomavat niin ikään puhuneensa haastattelujensa alkuun asioista, jotka eivät suoranaisesti liity aiheeseen. Heikki kysyy kirjoittamiaan sotakertomuksia esiteltyään *ei sunkaa nyt tuo nyt menny tonne?*, Helena puolestaan otaksuun aloittaneensa haastattelun ”aiheen vierestä” ja tiedustelee epäröiden: *Ei sunkaa se mee jo nauhalle? Menneeks se?* Helena kuitenkin järkeilee, että voin jälkeensä poimia hänen puheestaan ne asiat, jotka minua kiinnostavat ja jättää muun puheen huomiotta.

Iivari tulee jossain yhteydessä antaneeksi minulle vihjeen poliittisesta suuntautumisestaan ja kysyy hiukan pe-

lästyneenä: *mut eihän nää vaa kaikki tuu levylle sit?* Vastaan että tulee, mutta etten soittale nauhaa kellekään enkä paljasta missään henkilökohtaisuuksia. Iivari rauhoittuu ja jatkamme muista aiheista.

Onks tää rumast sanottu?

Haastatteluissa ei voi välttyä tilanteilta, joissa haastateltava kysyy haastattelijan mielihoidetta johonkin sanomaansa asiaan. Tiedustelu voi tapahtua suoralla kysymyksellä tai retorisella kysymyksellä, johon ei odoteta vastausta, vaan ainoastaan samanmielisyyden ilmausta.

Elina kertoo, miten hänen entisessä kotikylässään on venäläisten sotien jälkeen pystyttämä muistomerkki. Elinan mukaan laatassa lukee, että he ovat pelastaneet kyläläiset faasisteilta. *Mite hyö pelasti meiät ko hyö vei kodin meilt?*, Elina ihmettelee. Alina puolestaan kertoo käyneensä sotien aikana lottana toimiessaan tuhotussa kotikylässään. Alina oli ammatiltaan ompelija. Hän näki perheensä riihen vieressä nuotion, johon oli pätäkitty ompelukoneen puiset osat ja yritetty polttamalla hävittää vielä metalliosatkin. Puistattemme hetken vihollisen silmitöntä vihaa ennen kuin Alina toteaa: *eiks olt hassuu?*

Molemmat naiset esittävät minulle kysymyksen, mutteivät odota vastausta, koska he tietävät minun olevan samaa mieltä. Alina kääntää vihan

ironisesti hassuudeksi ja pitää ompelukoneen tuhoamista käsittämättömänä tekona.

Helena sen sijaan esittää suoran mielipidekysymyksen. Hänkin työskenteli lottana ”Syvärin tuolla puolen” ja kuvailee aluetta ”ihan ryssäläiseksi seuduksi”. Kun hymähdän vastaukseksi, Helena tiedustelee, onko se mielestäni rumasti sanottu.

Miinankin kysymys on suora. Hänen mielestään Karjalan evakot eivät pystyneet heti sotien jälkeen missään muualla kuin omiensa parissa puhumaan omaa murretta. Muualla heitä kiusattiin ja nimiteltiin. Itse olin haastattelun aikoihin vahvasti sitä mieltä, että joillakin työpaikoilla oman murteen puhuminen sallittiin niin karjalaisille kuin muille. Miina on asiasta eri mieltä ja kysyykin: *Minkälaisis työpaikois sie lullisit että sitä olis voinu muka niin ku puhua?* Hänen kysymyksensä jäi sillä erää vastausta vaille.

Nyt se kahvi loppu, laitetaako uutta?

Haastattelutilanne on joka kerta erilainen ja sen kulkuun vaikuttavat monet tekijät. Kun esimerkiksi istun jo valmiiksi pyöreän pöydän ääressä Iivarin tullessa paikalle, hän kysyy: *käynks mie sinne vai täh?* Viljamille tulee tupakanhimo kesken haastattelun. Hän kysyy *polttat siä?*, ja kun vastaan kieltävästi, hän siir-

tyy tupakoimaan takan eteen. Hän kuitenkin hämmentyy, kun seuraan nauhurin kanssa perässä ja kysyy: *ai oisko sieltä pitänt haastaa vaa?* Mikko puolestaan tarjoaa haastattelun lopuksi vastakysymyksiä omenaa, rouskuttaa sitä itsekin ja tiedustelee: *tää on aina-kii hirmusen kovaa onks se?*

Hanna on näkövammaisen, eikä pysty kartasta osoittamaan kotikylänsä sijaintia. Hän kuitenkin näkee karttaan merkityn kirkon ristin ja kysyy, onko se kirkonkylän paikka – kysymys olisi jäänyt esittämättä, jos kartta ei olisi ollut pöydällä. Miina taas kertoo heti haastattelun aluksi huonosta kuulostaan ja pyytää minua puhumaan tarpeeksi lujaa. Hän lisää, että nyt hän on toivomuksensa esittänyt ja haastattelu voi alkaa. Kun naurahdan, että hän on ensimmäinen, joka jotain toivoo, hän huudahtaa: *oonks mie ensimmäine?*

Monessa haastattelupaikassa minua on kestitetty jutustelun lomassa. Annamari tarjoaa porkkanapiirakkaa ja huolestuu: *nyt se kahvi loppu, laitetaako uutta?* Vaikka toista pannullista ei keitetty, olin niin ravittu, että jouduin vastaamaan kieltävästi heti perään tapaamani Helenan kysymykseen: *juotaskos välil kahvit jos mie keittäsin kahvia?* Kun perustelen, että edellisessä paikassa söin jo liikaa, Helena harmittelee: *eiks maistu?*

Jotkut haastateltavat ovat olleet haastattelun jälkeen kiinnostuneita, mitä teen seuraavaksi ja miten tutkimukseni jatkuu. Maria kysyy nauhurin vielä pyöriessä *mihis päi sie nyt oot mänössä?*

Suksia?

Varsin mielenkiintoisia ovat ne haastateltavieni kysymykset, jotka toistavat osittain oman kysymykseni. Ne kysytään, vaikka haastateltava on alkuperäisen kysymyksen kuullut, eikä hänellä siksi ole tarvetta esittää tarkistuskysymystä ennen vastaamista. Äänenpaino paljastaa toiston kysymykseksi.

Kun kysyn Annilta, joko hänen aikanaan viljeltiin tattaria, hän vastaa *tattaria?* Iivarille totean, että ennen oli vissiin suksia aika monella, ja Iivari vastaa *suksia?* Vähän tämän jälkeen kysyn suoraan, oliko niitä suksentekijöitä, johon Iivari reagoi kysymällä *suksentekijöitä?* Toisinaan haastateltava toistaa vain osan käyttämästäni sanasta tai sanan synonyymien. Kun kysyn, oliko *puimakoneita* vanhaan aikaan, Hilma vastaa *puimureita?* Iivarilta kysyn saman kysymyksen, ja hän esittää vastakysymyksen: *koneita?*

Joskus haastateltava jää vastakysymyksensä jälkeen odottamaan myöntävää vastaustani, joskus hän jatkaa vastaustani odottamatta. Kun kysyn Toivolta, oliko Karjalassa

hänen lapsuudessaan omenapuita, hän vastaa: *Niitä? Niitä oli jokaisella omenapuita.* Osan vastakysymyksistä voi selittää haastateltavan ihmetys siitä, etten ole perillä puheena olleesta asiasta tai että kysyn heidän mielestään itsestään selviä asioita.

Tasavertaiset keskustelukumppanit

Koen haastateltavieni minulle tekemät kysymykset merkiksi siitä, etteivät he jännitä haastattelutilannetta. He pitävät kohtaamista keskusteluna, jossa hekin voivat tarpeen tullen kysyä ja lähestyä haastattelijaa. Roolitus toki on tilanteessa selvä, sillä olen tutkija, joka on etukäteen ilmoittanut tulevansa *kyselemään ja juttelemaan* elämästä ja lapsuudesta Karjalassa. Itsekin kysymällä haastateltavat osoittavat olevansa kiinnostuneita keskustelemaan ja rakentamaan yhdessä onnistunutta vuorovaikutusta.

En toki väitä, että tässä esittelemäni erilaiset kysymykset olisivat tyypillisiä nimenomaan vanhuksille ja vain murrehaastatteluille. Haastattelijan rooliin tottuneen on kuitenkin joskus hyvä katsoa aineistoaan toisesta, haastateltavan näkökulmasta.

Päivi Markkola
FM, jatko-opiskelija
(suomen kieli)
Helsingin yliopisto

Kirjallisuutta

- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005). Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Iso suomen kielioppi (2004) § 1211, 1678 ja 1705. Haettu 16.5.2017 osoitteesta: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN: 978-952-5446-35-7.
- Nuolijärvi, P. (2007). ”On se aika monellaista ollu.” Menneisyyden esiinkutsuminen murrehaastatteluissa. *Kalevalaseuran vuosikirja 86*.
- Yli-Paavola, J. (1970). *Vuosikymmen kielennauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60.